

Ana Platon

ORTODOXIE ȘI CATOLICISM
în viziunea Părintelui Wladimir Guettée
(1816-1892)

Presă Universitară Clujeană

ANA PLATON

•

ORTODOXIE ȘI CATOLICISM
în viziunea Părintelui Wladimir Guettée
(1816-1892)

ANA PLATON

ORTODOXIE și CATOLICISM
în viziunea Părintelui Wladimir Guettée
(1816-1892)

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2023

Referenți științifici:

Pr. prof. univ. dr. habil. Gabriel-Viorel Gârdan

Pr. prof. univ. dr. Ioan-Vasile Leb

Coperta: Wladimir Guettée, pictură realizată de Ana Platon

ISBN 978-606-37-1740-6

**© 2023 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă și se pedep-
sește conform legii.**

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

*„Și veți cunoaște adevărul,
iar adevărul vă va face liberi”.*

(Ioan 8:32)

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE.....	9
1. INTRODUCERE	17
2. CONTEXT ISTORIC APUSEAN	29
2.1. Franța secolului al XIX-lea	29
2.2. Viața părintelui Wladimir Guettée	31
2.3. Opera părintelui Wladimir Guettée.....	38
2.3.1. Scrieri istorice	41
2.3.2. Scrieri dedicate papalității.....	108
2.3.3. Scrieri care tratează raționalismul secolului al XIX-lea.....	123
2.3.4. Memorii și jurnale.....	127
2.3.5. Corespondența cu anumite personalități istorice – episcopi ...	134
3. WLADIMIR GUETTÉE ÎN CONTEXT EUROPEAN	169
3.1. Ortodoxia în viziunea lui Wladimir Guettée	171
3.1.1. Ortodoxia în viziunea lui Wladimir Guettée din punct de vedere dogmatic.....	172
3.1.2. Ortodoxia în viziunea lui Wladimir Guettée din punct de vedere liturgic.....	174
3.2. Catolicismul în viziunea lui Wladimir Guettée	176
3.2.1. Învățăături catolice considerateerezii de către Wladimir Guettée	180
3.2.1.1. <i>Erezii cu privire la Sfintele Taine</i>	181
a) Erezii cu privire la Sfânta Taină a Botezului și a Mirungerii.....	181
b) Erezii cu privire la Taina Spovedaniei (Penitența)	185
c) Erezii cu privire Taina Euharistiei	187

d) Erezii cu privire la Taina Preoției.....	191
e) Erezii cu privire la Taina Cununii.....	192
3.2.1.2. <i>Erezii cu privire la viața viitoare</i>	194
3.2.2. Primat papal	195
3.2.3. Filioque.....	202
4. FRANȚA ȘI RUSIA – POLITICA EXTERNĂ ȘI RELAȚIILE BISERICEȘTI	
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	205
4.1. Situația politică în Franța secolului al XIX-lea	206
4.2. Situația politică în Rusia secolului al XIX-lea	208
4.3. Franța și Rusia – relațiile bisericești în secolul al XIX-lea.....	210
4.4. Influența teologiei universitare ruse asupra scrierilor lui Wladimir Guettée	214
5. LEGĂTURILE FRANCO-ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA	219
5.1. Wladimir Guettée și românii.....	224
6. ACTUALITATEA LUI WLADIMIR GUETTÉE	235
7. CONCLUZII	245
BIBLIOGRAFIE.....	249
ANEXE	269
Anexa 1. Ilustrație cu părintele Wladimir Guettée primită de la istoricul Jean-Paul Besse.....	269
Anexa 2. Fotografie din Catedrala Ortodoxă Rusă „Saint-Alexandre-Nevsky” din Paris.....	270
Anexa 3. Fotografie din interiorul Catedralei Ortodoxe Române „Sfinții Arhangheli Gavriil, Mihail și Rafail” din Paris.	271

Cuvânt înainte

Este, îndeobște, cunoscut faptul că raporturile dintre Ortodoxie și Catolicism au cunoscut de-a lungul veacurilor suișuri și coborâșuri, în funcție de perioada istorică în care acestea s-au desfășurat, cercetarea istorică fiind obligată să țină cont de această realitate atunci când încearcă să redea evoluția sau involuția acestor raporturi. Secolul al XIX-lea oferă, din acest punct de vedere, o imensă fascinație pentru oricare cercetător, datorită schimbărilor extraordinare care s-au petrecut atât în societatea europeană, cât și în cea americană sub toate aspectele vieții umane, de la cel economic la cel politic sau religios. Cel din urmă este aspectul care ne interesează în cele ce urmează, cu precădere, având în vedere faptul că avem de-a face cu o lucrare de doctorat susținută în cadrul Facultății de Teologie Ortodoxă de la Cluj-Napoca.

Teza de doctorat intitulată: „*Ortodoxie și catolicism în viziunea părintelui Wladimir Guettée*” abordează un subiect mai puțin cunoscut în spațiul ortodox românesc, un subiect pe cât de sensibil, pe atât de controversat. Și aceasta, datorită atât personalității complexe a lui Wladimir Guettée, cât și datorită epocii în care acesta a trăit și pe care, într-o anumită măsură, a marcat-o.

Pentru unii istoric și teolog, iar pentru alții polemist și militant ecumenist francez (Gh. I. Drăgulin), Wladimir Guettée, cunoscut sub numele său de mirean René (Aimé)-François Guettée, a rămas în istorie prin cele 12 volume privind *Istoria Bisericii Franței de la începuturi până în secolul al XIX-lea* și altele, iar ca teolog prin scrierile sale critice, chiar polemice, la adresa papalității.

De asemenea, el a prezentat istoria Bisericii de Răsărit în raport cu Biserica de Apus, publicând o mulțime de documente inedite, care atestă limpede inovațiile introduse în credință de către Biserica

Romano-Catolică, spre deosebire de Biserica Ortodoxă, care a rămas fidelă tradiției apostolice și patristice. Iar rezultatul cercetărilor sale a fost convertirea sa la Ortodoxie, prin primirea lui în rândurile Bisericii Ortodoxe Ruse din Paris, primind și numele de Wladimir.

Așadar, Wladimir Guettée a fost preot romano-catolic convertit la Ortodoxie, francez de origine, teolog și mare istoric al secolului al XIX-lea. El s-a născut la 1 decembrie 1816 la Blois, Franța, din părinți creștini și a trecut la cele veșnice în ziua de 8 aprilie 1892, în Paris. Aici se cuvine a face o remarcă importantă, și anume, faptul că Guettée s-a născut la scurt timp după Revoluția franceză (1789), când secularizarea a atins apogeul său în Franța, catolicismul fiind combătut cu o forță nemaîntâlnită de la căderea Imperiului roman încoace, o mulțime de preoți catolici fiind uciși în numele libertății, urmărindu-se nimicirea Bisericii. De aceea, autoarea precizează că părinții eroului nostru erau creștini, întrucât mulți dintre francezii de atunci deveniseră atei sau indiferenți din punct de vedere religios.

Revenind la Guettée, se știe că acesta a fost un elev foarte silitor, care a reușit să-și finalizeze studiile liceale la seminarul din Blois, timp în care a reușit să-și îmbogățească spiritul prin lectură. La o vârstă fragedă, după absolvire, Wladimir Guettée a fost numit preot în satul său natal, unde și-a continuat studiile și cercetările, iar mai târziu a fost mutat la Paris. La scurt timp a primit binecuvântare din partea episcopului Fabre des Essarts din Blois pentru începerea publicării lucrării „*Histoire de l'Eglise de France*”. Fiind împotriva curentului ultramontan, tânărul istoric a atras invidia celor din jur, fapt care l-a determinat pe noul episcop de Blois să-i pună lucrarea la Index (volumele 1-10) și să-i fie interzise lucrările pe teritoriul francez. Convertit la dreapta credință în anul 1861, a fost primit în Biserica Ortodoxă Rusă „Saint-Alexandre-Nevsky” din Paris, unde a primit titlul de arhimandrit, devenind și doctor în teologie în urma publicării lucrării „*Papalitatea Schismatică*” și a celorlalte lucrări publicate.

Foarte apreciat în țările ortodoxe, după îndelungate „cercetări istorice și doctrinare remarcabile”, activitatea sa a înregistrat nu mai puțin de un număr de 78 de volume publicate, multe dintre ele fiind dedicate Bisericii Ortodoxe. Aceasta este, foarte succint, biografia celui care face obiectul cercetării doctorale cu titlul de mai sus. Este o cercetare extrem de necesară, fiind o noutate în literatura de specialitate atât în Biserica Ortodoxă Română, cât și în alte Biserici Ortodoxe. Sarcina nu a fost deloc ușoară, însă D-ra Ana Platon a reușit să redea chipul eroului său și ideile principale ale bogatei sale opere.

Din punct de vedere **metodologic**, lucrarea cuprinde, în cele 271 de pagini ale sale, două secții distincte, și anume: textul lucrării (p. 17-248) cu bibliografia aferentă (p. 249-268) și Anexe (p. 269-271). Este o lucrare bine încheiată, care aduce informații inedite, ce vor putea fi folosite de cercetări ulterioare care vor aprofunda una sau alta dintre problemele enunțate aici.

După cum precizează autoarea, pe lângă cercetarea bibliografiei românești, foarte redusă de fapt, și a celei internaționale, nici aceasta prea vastă, pe lângă lucrările lui Guettée, ea a cercetat o impresionantă colecție de scrisori editate și inedite reprezentând corespondența acestuia cu diferite personalități ale timpului. În demersul său, autoarea a întâmpinat o serie de dificultăți pe care le amintește în Introducere, dar pe care le-a depășit în cele din urmă. Chiar dacă a avut de cercetat o persoană care a scris o operă prin excelență polemică, autoarea a ținut să precizeze de la bun început: „În ceea ce mă privește, n-am fost niciodată o persoană polemică, am ales această temă ... doar pentru a expune adevărul, în realitatea sa autentică, adevăr care a fost demonstrat de către Wladimir Guettée fără vreo eroare, printr-o activitate deosebită și autentică, stabilind foarte clar limitele dintre ortodoxie și catolicism, din punct de vedere dogmatic, liturgic și patristic” (p. 16). Așa cum se prezintă acum, lucrarea este împărțită în șapte capitole și câteva subcapitole, fiind precedată de o introducere și finalizată cu câteva concluzii pertinente.

Primul capitol conține argumentarea alegerii temei de doctorat, motivația, metodologia, necesitatea și actualitatea cercetării sale.

Al doilea capitol prezintă contextul istoric apusean și perioada cercetată, anume, Franța secolului al XIX-lea și, evident, viața și scrierile lui Wladimir Guettée. Este prezentată aici viața sa încă din primii ani de copilărie, până la plecarea sa la Domnul, pentru a face apoi o scurtă prezentare a fiecărui volum pe care acest părinte l-a tipărit. Partea aceasta constituie o noutate certă, alături de faptul că a așezat toate cărțile lui Guettée într-o ordine logică, împărțindu-le pe subiecte și anume: a) scrieri istorice; b) scrieri dedicate papalității; c) scrieri care tratează raționalismul secolului al XIX-lea; d) memorii, jurnale și corespondența sa cu anumite personalități ale acelor vremuri.

Capitolul al III-lea evidențiază viziunea părintelui Wladimir Guettée cu privire la Catolicism și Ortodoxie încă din primele veacuri creștine, până în secolul al XIX-lea. Autoarea a dedicat această parte din lucrare părintelui Guettée și modului în care acesta și-a făcut cunoscută opera în context european. Ca și celelalte, acest capitol a fost împărțit în două subcapitole care constituie partea centrală a prezentei teze de doctorat: Ortodoxia, dar și Catolicismul în viziunea părintelui Wladimir. În prima parte sunt precizate câteva elemente privind Ortodoxia din punct de vedere dogmatic și liturgic, iar în a doua parte se vorbește despre Catolicism din punct de vedere al ereziilor, al primatului papal și filioque. Trebuie precizat faptul că termenul de erezie așa cum l-a perceput autorul acestor lucrări comportă la momentul actual o discuție ceva mai diferențiată, însă pentru o prezentare coerentă a ideilor și realităților puse în discuție, Ana Platon folosește noțiunile așa cum le-a înțeles autorul lor.

Fiindcă între părintele Wladimir Guettée și poporul rus, dar și cel român s-a creat o relație specială, în **capitolul al IV-lea** autoarea discută despre Franța și Rusia din punctul de vedere al politicii celor două țări, precum și despre relațiile lor bisericești. Evident că asupra acestor

puncte s-ar putea insista mult mai mult, însă probabil se va face acest lucru într-o cercetare ulterioară. Dat fiind faptul că personajul central al acestei lucrări a fost la început preot și istoric francez catolic trecut apoi la Ortodoxie în cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse, autoarea a alocat un capitol referitor la influența pe care această biserică a avut-o asupra sa, cum a reușit să-l convingă că Ortodoxia conține credința cea adevărată, moștenită de la Iisus Hristos și dusă mai departe de către apostoli. În același context este amintită influența teologiei universitare ruse, care și-a pus amprenta pe toate scrierile acestui părinte, precum și faptul că datorită operelor sale valoroase a primit titlul de doctor în teologie.

Capitolul al V-lea este dedicat legăturilor franco-române din secolul al XIX-lea din punct de vedere istoric, fiind amintită și apariția primelor biserici ortodoxe din Paris. Un subcapitol a fost consacrat relațiilor părintelui Guettée cu viitorul Mitropolit Primat Iosif Gheorghian, dar și relației cu episcopii români ai acelor vremuri, cu care acesta a păstrat o corespondență inedită.

Penultimul **capitol, cel cu numărul VI**, este dedicat autenticității și actualității părintelui Guettée, evidențiind raporturile dintre Biserica Răsăriteană și cea de Apus și posibila reunire pe care acest părinte a menționat-o adeseori în scrierile sale.

În **ultima parte** a lucrării autoarea prezintă o serie de concluzii pertinente, referitoare la temele abordate pe parcursul întregii lucrări. Ca element de noutate, autoarea a utilizat la realizarea prezentei lucrări o culegere de texte din corespondența lui Wladimir Guettée cu câteva personalități importante ale secolului al XIX-lea, documente extrase de pe microfișele pe care le-a găsit la Biblioteca Națională a Franței și care conferă un plus de valoare cercetării de față.

Deosebit de interesantă ni se pare sugestia preluată de către autoare dintr-o lucrare a lui Patric Ranson, care susține că pentru a pune în valoare caracterul cu adevărat „catolic” și „apostolic” al Ortodoxiei în

Occident ar trebui să împărțim studiile părintelui Guettée în cinci teme principale:

- a) Publicarea și răspândirea la o scară cât mai largă a operei lui Wladimir Guettée care nu este cunoscută în spațiul ortodox de astăzi; de asemenea, ar trebui avută în vedere promovarea lui ca teolog și „martor al Ortodoxiei în Franța”;
- b) Recunoașterea valorii lucrărilor sale, care sunt multe la număr și care au ca bază texte patristice, bazate pe tradiția creștină, pe care papalitatea, din păcate, nu le-a folosit la alcătuirea dogmelor sale.
- c) Studierea modului în care Ortodoxia a rezistat de-a lungul secolelor și care s-a manifestat și în perioada Imperiului Roman, iar aici merită să amintim de efectele devastatoare ale teologiei scolastice;
- d) Explicarea modului în care a apărut Schisma din 1054 între Biserica de Răsărit și cea de Apus;
- e) Cercetarea manierei în care Ortodoxia este prezentată în operele din Occident și descoperirile acesteia începând cu secolul al XIX-lea până în prezent.

Este un adevărat program de lucru care ar aduce nu numai clarificări, ci ar deschide și noi căi în cercetarea raporturilor dintre Ortodoxie și Catolicism, lăsând deoparte balastul generat de polemica timpului și păstrând și valorificând ceea ce este prețios din opera acestui prolific apărător al Ortodoxiei într-un Occident profund secularizat.

Considerăm lucrarea de față ca fiind începutul unui demers științific mai larg în cadrul căruia să fie aprofundate diferitele probleme care aici nu au putut fi decât enunțate, având în vedere complexitatea problematicii tratate de Wladimir Guettée și, mai ales, a epocii în care a trăit, precum și a felului în care a fost receptată sau trecută sub tăcere de către Occident opera acestui mare critic al papalității. Este, încă, un câmp de cercetare larg, care așteaptă să fie abordat sub planuri multiple. Ceea ce a făcut Ana Platon este deosebit de important în acest sens, lucrarea ei fiind un adevărat izvor pentru o viitoare cercetare.

În sfârșit, credem că textele regăsite de autoare pe parcursul cercetării sale și care conțin corespondența dintre Vladimir Guettée și episcopii vremurilor respective, întrucât constituie o noutate absolută, ar trebui să fie traduse în limba română. Am sugera autoarei să publice în viitor chiar o antologie de texte inedite, care au rămas necunoscute chiar și în mediul franțuzesc. Eventuala descoperire a moștenirii lăuate de Vladimir Guettée, inclusiv a documentelor aflate în arhivele de la Moscova și Sanct Petersburg ar aduce la iveală, cu siguranță, lucruri extrem de interesante.

Cluj-Napoca

Pr. Prof. Dr. Ioan-Vasile Leb

1.

Introducere

O caracteristică întâlnită atât la poporul român, cât și la cel francez o reprezintă statornicia în conturarea valorilor care au stat la baza formării lor. Din mijlocul lor s-au ridicat oameni de cultură, ale căror nume au rezistat de-a lungul veacurilor, atât prin modul în care și-au trăit viața, cât și prin modul în care au contribuit la clădirea societății și a Bisericii.

Istoria bisericească universală constituie o importantă ramură a teologiei, atât datorită faptului că furnizează informații valoroase, indispensabile pentru alcătuirea legăturilor teologice cu trecutul. Îmbinarea armonioasă dintre istorie și teologie duce la valorificarea relației dintre opera lui Dumnezeu cu întregul univers.

Prezenta teză de doctorat: „Ortodoxie și catolicism în viziunea părintelui Wladimir Guettée (1816-1892)”, sub atenta coordonare a părintelui profesor Ioan-Vasile Leb, și-a propus să abordeze un subiect mai puțin cunoscut în spațiul ortodox românesc; un subiect foarte delicat și în același timp foarte controversat.

Cu ajutorul Bunului Dumnezeu, prin munca de cercetare depusă, am încercat să scoatem la lumină un crâmpei din viața, faptele și istoria unei personalități foarte controversate: preot romano-catolic convertit la Ortodoxie, istoric și însemnat scriitor francez al secolului al XIX-lea.

Dacă vom parcurge cu atenție întreaga operă a acestui ilustru teolog, vom observa o personalitate inedită, aceea a Părintelui Wladimir Guettée, cunoscut sub numele său de mirean René-François Guettée. Acesta a oferit cititorilor scrieri privitoare la istoria Bisericii Franței încă de la începuturi și a scris o istorie a evenimentelor secolului al XIX-lea.

Nu în ultimul rând a prezentat istoria Bisericii de Răsărit în raport cu Biserica de Apus, având argumente solide și foarte bine documentate în susținerea Bisericii Ortodoxe.

Wladimir Guettée, fost preot romano-catolic convertit la Ortodoxie, francez de origine, teolog și mare istoric al secolului al XIX-lea, s-a născut la 1 decembrie 1816 la Blois, Franța, din părinți creștini și a trecut la cele veșnice în ziua de 8 aprilie 1892, în Paris¹. A fost un elev model, care a reușit să își finalizeze studiile liceale la seminarul din Blois, timp în care, în comparație cu alți tineri de vârstă sa, și-a cultivat intelectul prin lectură susținută. La vârstă fragedă, după absolvire, Wladimir Guettée a fost numit preot în satul său natal, unde și-a continuat studiile și cercetările, iar mai târziu a fost mutat la Paris².

Munca sa nu a rămas fără un răspuns, așa încât la scurt timp a primit binecuvântare din partea episcopului Fabre des Essarts din Blois pentru începerea publicării lucrării „Histoire de l'Eglise de France”. Fiind un puternic combatant al curentului ultramontan, tânărul istoric a atras invidia celor din jur, fapt care îl determină pe noul episcop de Blois să-i pună lucrarea la Index (volumele 1-10) și să îi fie interzise lucrările pe teritoriul francez³.

¹ Unii susțin că Wladimir Guettée a trecut la cele veșnice în 8 aprilie 1892 în Paris (Ioan-Vasile LEB, „Wladimir Guettée și românii – 180 de ani de la nașterea sa”, în Ioan Tulcan și Lizica Mihuț (ed.), *175 de ani de la înființarea învățământului superior teologic arădean*, Teologia – revista Facultății de Teologie din Arad, Arad, 1997, p. 29 și Niculae M. Popescu, *Correspondența lui Iosif Gheorghian cu Wladimir Guettée*, Editura Seminarului de Istorie a Bisericii Române de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, București, 1945, p. 265.), în timp ce alții susțin că Guettée a murit în data de 20 martie 1892 (Jean-Michel HORNUS, „Les petites églises catholiques non romaines. Suite et fin: Les Églises, le milieu et les circonstances”, în: *Revue d'histoire et de philosophie religieuse*, Année 1970, 50-3, p. 272) sau în 10/22 martie 1892 în Luxembourg (Patric RANSON, *Wladimir Guettée – de la Papauté*, Editions l'Age d'Homme, Lausanne, Suisse, 1990, p. 13; Nicolas ROSS, *Saint-Alexandre sur-Seine. L'Église russe de Paris et ses fidèles des origines à 1917*, Edition Cerf, Paris, 2005, p. 246).

² I. STOENESCU, „Un mare ecumenist ortodox al secolului al XIX-lea” în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), nr. 7-8, p. 597.

³ Ioan-Vasile LEB, „Wladimir Guettée și românii...”, p. 27.

Dat fiind faptul că a fost interzis în țara sa de origine, eminentul teolog, istoric și ecumenist Wladimir Guettée își continuă cercetările și ia legătura cu studenții români aflați la studii în Paris. La capela ortodoxă românească din Paris îl întâlnește pe Iosif Gheorghian, viitorul mitropolit al Ungro-Vlahiei, cu care în anii ulteriori întreține o lungă și frumoasă corespondență⁴.

În țara noastră, este lăudat și apreciat de toți cei care i-au citit operele, ba chiar mai mult, unii din profesorii sau clericii români încep a-i traduce lucrările în limba română abonându-se la cele două reviste pe care acesta le coordona: „L'Union Chrétienne” și „L'Observateur Catholique”.

Convertit la dreapta credință în anul 1861, se alătură Bisericii Ortodoxe Ruse „Saint-Alexandre-Nevsky” din Paris, unde primește titlul de arhimandrit și doctor în teologie în urma publicării lucrării „Papalitatea schismatică”, dar și a celorlalte lucrări publicate.

Foarte apreciat în țările ortodoxe, după îndelungate „cercetări istorice și doctrinare remarcabile” își încheie activitatea, remarcându-se cu un număr de 78 de volume publicate în cinstea Bisericii Ortodoxe⁵.

Wladimir Guettée a fost un mare istoric, preot, scriitor pe de o parte, iar pe de altă parte a fost o persoană sobră, și meticuloasă. El nu s-a remarcat prin crearea unor formule teologice sau filosofice, ci sub chipul unui teolog emerit, răbdător și smerit s-a evidențiat printr-o bună cunoaștere a documentelor istorice și dogmatice ale Bisericii Ortodoxe, dar și ale Bisericii Romane. A studiat îndelung activitatea și istoria celor două Biserici, din dorința de a experia calea spre Adevăr, iar după mulți ani de studiu a și reușit acest lucru. A renunțat la Biserica în care a crescut, pentru ca ulterior, prin forțele proprii, să caute sâmburele de Adevăr, calea adevărată spre mântuire.

⁴ Ioan-Vasile LEB „Wladimir Guettée und sein Beitrag zu den rumanisch-französischen Beziehungen” în: *Transylvanian review*, Vol. II, nr. 2, Summer 1993. p. 25.

⁵ Gheorghe I. DRĂGULIN, *Istorie și religie. Instituții și personalități din tradiția Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Tradiție, București, 1996, p. 117.

A fost atras de lucrările marilor savanți ai vechiului regim și îndeosebi de minunatele colecții ale Bisericii Galicane⁶, în același timp a iubit și a dorit să simtă gustul operelor critice, ale istoriei scrise de către cei din perioada stăpânirii lui Ludovic Filip⁷. Inclusiv Augustin Thierry⁸, amintit pe parcursul acestei teze, pe patul de moarte a recunoscut că lucrarea părintelui Guettée, „Istoria Bisericii Franței” nu a cunoscut până la momentul respectiv o operă care să o egaleze⁹.

Menționăm faptul că lucrarea de față prezintă un caracter interdisciplinar datorat faptului că tratează subiectul ales atât din perspectivă teologică, cât și istorică.

Atât prin cercetările teologice, cât și prin cele istorice, am încercat să evidențiem aspecte necunoscute până în prezent atât de către cititorii francezi, precum și de către cei români.

⁶ Cuvântul Galicanism provine din latinescul *Galia*, care își are originea în Liturgia vechilor gali din Franța. Această doctrină a avut un rol însemnat în disputa dintre Biserică și Stat în perioada secolelor al XV-lea – al XIX-lea, fiind desemnată ca un curent care s-a opus ultramontanismului. A fost o doctrină politico-religioasă care apăra libertatea Bisericii Catolice contra papalității și prin care s-a proclamat independența regelui Franței față de papa. Detalii suplimentare despre contextul apariției Galicanismului în Franța pot fi consultate: Cornelia MARINESCU, Ilieș CÂMPEANU, *Enciclopedia Universală Britannica*, Volum 6, Editura Litera, București, 2010, p. 205.

⁷ Acesta a trăit în perioada 6 octombrie 1773-26 august 1850 și a fost nevoit să stea în exil până în momentul în care Napoeon Bonaparte a fost învins. Ludovic Filip devine rege al Franței în timpul Monarhiei din Iulie (1830-1848), aparținând dinastiei Bourbon-Orléans, însă este nevoit să abdice în 1848. Detalii suplimentare pot fi accesate: Philippe LE BAS, *L'Univers. Dictionnaire encyclopédique de la France*, Tome Troisième, Typographie de Firmin Didot Frères, Paris, 1851, pp. 216-333; <https://www.biography.com/royalty/louis-philippe>, accesat în: 13.06.2020.

⁸ S-a născut la Blois în anul 1795 și a murit la Paris în anul 1856. După studiile liceale la școala din Blois a fost admis la Școala Normală din Paris unde a obținut licența în Litere. Câțiva ani mai târziu se specializează în istorie, iar mai apoi a început să publice articole în diverse reviste de specialitate precum: „Curierul francez de Litere și Istorie a Franței”, până în anul 1825. Și-a făcut renume internațional după publicarea lucrării „Povestiri din vremuri merovingiene” din anul 1840. Pentru mai multe detalii vezi: Anne DENIEUL-CORMIER, „Augustin Thierry, l'histoire autrement”, în revista: *Revue d'Histoire du XIXe siècle-1848*, Année 1997 (15), pp. 118-120; http://archives.blois.fr/_depot_image_blois/_depot_arko/articles/91/fonds-thierry-et-augstin-thierry_doc.pdf, accesat în: 17.08.2020.

⁹ Patric RANSON, *Wladimir Guettée – de la Papauté*, Editions l'Age d'Homme, Lausanne, Suisse, 1990, p. 6.

Metodologia de cercetare. Ne-am propus ca pe parcursul întregii perioade de studiu să consultăm atât bibliografia românească, cât și pe cea străină, aferentă subiectului acestei lucrări.

Am apelat la o serie de scrieri teologice și istorice, în plus am cercetat o impresionantă colecție de scrisori editate și inedite reprezentând corespondența dintre Wladimir Guettée și alți membri ai Bisericii. În această corespondență s-au dezbătut probleme de teologie, istorie și filosofie dar, din păcate, foarte multe dintre aceste documente nu au fost consultate până în prezent, din acest motiv mare mi-a fost bucuria răsfoirii paginilor unor lucrări de o asemenea anvergură.

Pe parcursul cercetării am întâmpinat dificultăți, din păcate nu puține. Printre acestea se numără faptul că în țara noastră, la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu, la Biblioteca Metropolitană București, sau la Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București am identificat o parte din volumele părintelui Wladimir Guettée care au fost traduse în limba română, însă documentele nu au putut fi consultate, deoarece, deși apăreau cu număr de cotă în sistemul electronic, volumele nu mi-au putut fi puse la dispoziție. Responsabilii bibliotecilor amintite în rândurile anterioare au motivat că nu găsesc documentele menționate în acest sens. Același lucru l-am întâmpinat și în cazul consultării Bibliotecii Sfântului Sinod de la Mănăstirea Antim.

În țara noastră, singurele locuri în care am identificat câteva dintre operele traduse ale părintelui Wladimir Guettée au fost Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași și Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca, de unde am și procurat lucrările respective.

De asemenea, singurele articole, traduceri și cărți din literatura românească cu privire la viața și activitatea părintelui Wladimir Guettée le-am identificat la Biblioteca Metropolitană din București, la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia și în cadrul Bibliotecii Facultății de Teologie Ortodoxă din Arad. Pe parcursul cercetării am identificat în documentele din Arhiva Națională a României câteva din legăturile lui

Wladimir Guettée cu Mitropolitul Iosif Gheorghian și relațiile franco-române.

Dat fiind numărul redus de publicații în limba română apărute sub lumina tiparului Bisericii Ortodoxe Române, cu privire la părintele Wladimir Guettée, merită amintite și aici următoarele titluri:

- „Wladimir Guettée și papalitatea”, apărut în revista *Ortodoxia*, sub semnătura părintelui Haralambie Cojocaru.
- „Un mare ecumenist al secolului al XIX-lea: teolog, istoric și publicist francez Wladimir Guettée”, lucrare apărută în revista *Glasul Bisericii*, sub pana părintelui Ion Stoenescu.
- „Amintirile unui preot catolic devenit preot ortodox”, apărute în *Revista Teologică*, în mai multe numere ale revistei, în traducerea părintelui Ilie Beleuță.
- „Wladimir Guettée și românii – 180 de ani de la nașterea sa”, în revista *Facultății de Teologie din Arad*, articol scris de către părintele profesor Ioan-Vasile Leb.
- „Wladimir Guettée și Ortodoxia”, în revista *Ortodoxia* și „Din contribuția Bisericii Ortodoxe la Mișcarea Ecumenistă. Wladimir Guettée și revista L’Union Chrétienne”, lucrare apărută în revista *Glasul Bisericii*, ambele articole scrise de către cunoscutul părinte profesor Gheorghe I. Drăgulin.

De asemenea, am identificat și două articole în limba germană și unul în limba engleză, ambele dedicate părintelui Wladimir Guettée și anume:

- „Wladimir Guettée und sein Beitrag zu den rumänisch-französischen Beziehungen”, în *Transylvanian review*, lucrare a părintelui profesor Ioan-Vasile Leb.
- „Der west-östliche Weg des Wladimir René-François Guettée”, articol scris de către Peter Huber și apărut în revista *Facultății de Teologie Ortodoxă din München*, în anul 2013.

Amintim și de existența a două teze de licență: I. G. Dumitrașcu, „Viața și opera polemică a lui Wladimir Guettée”, scrisă în anul 1938 și cea a lui Petre Vlădescu, „Viața și opera lui Wladimir Guettée, scrisă în

anul 1956; ambele lucrări dactilografiate pot fi consultate la Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din București, precizează Gheorghe Drăgulin în cartea sa „Istorie și religie. Instituții și personalități din tradiția Bisericii Ortodoxe Române”¹⁰. Personal am căutat aceste două lucrări, însă nu am reușit să intru în posesia lor, din aceleași motive pe care le-am notat în paragrafele precedente.

Cu toate că nu am reușit să găsesc în bibliotecile românești volumele părintelui Wladimir Guettée traduse în limba română de către teologii secolului al XIX-lea, am avut bucuria de a consulta întreaga sa opera, sau cel puțin în procent de 90% direct de la sursă: Biblioteca Națională a Franței și în celelalte biblioteci franceze pe care le voi enumera în rândurile următoare.

În anul 2014 am beneficiat de o bursă „Erasmus” la Institutul Catolic din Paris. Aici, deși am fost nevoită să urmez și câteva cursuri din cadrul Facultății de Teologie Catolică, am avut răgaz să mă ocup și de prezenta temă de cercetare.

Asemeni „piedicilor” din bibliotecile românești, în Paris m-am lovit de o altă problemă și anume aceea că nu aveam dreptul să fotografiez documentele împrumutate în sala de lectură, iar acesta a constituit un impediment serios pentru cercetarea mea. Abia după un an de cercetare și de studiu în Bibliotecile din Paris, probabil datorită numărului mare de cereri de fotografiere a documentelor din partea studenților, am reușit a procura materialele necesare alcătuirii tezei de doctorat.

Am ținut să menționez toate aceste aspecte conexe pentru a sublinia dificultatea periplului studiilor de doctorat și al cercetării, până am ajuns la rezultatul dorit și anume acela de a consulta sursele care puteau avea legătură cu opera părintelui Wladimir Guettée.

În Paris, am reușit să cercetez și să procur documente inedite, unele dintre ele nefiind consultate niciodată până în momentul de față.

Bibliotecile cărora le-am trecut pragul și instituțiile în care am luat contact cu scrierile dedicate scrierilor părintelui Guettée au fost

¹⁰ Gh. I., DRĂGULIN, *Istorie și religie...*, p. 117.

următoarele: Biserica Ortodoxă Română din Paris, Biserica Ortodoxă Rusă din Paris și, bineînțeles, scrierile părintelui Wladimir Guettée, pe care le-am identificat în următoarele locații: Bibliotecile Institutului Catolic din Paris și arhivele acestuia; Biblioteca Institutului de Teologie Ortodoxă „Saint-Serge” din Paris; Biblioteca „Saint-Geneviève” din Paris; Biblioteca dedicată Istoriei Protestantismului Francez din Paris; Biblioteca „Saulchoir” din Paris și Arhivele sale (bibliotecă aparținătoare Bisericii Dominicane) și, nu în ultimul rând, am studiat opera părintelui Guettée direct de la sursa principală, Biblioteca Națională a Franței.

O altă dificultate pe care am întâmpinat-o la Biblioteca Națională a Franței a fost aceea că o parte din scrierile părintelui Wladimir Guettée, îndeosebi articolele din revista „Uniunea Creștină” și cele din revista „Observatorul Catolic”, erau disponibile doar în format microfîșă. Conținutul acestor documente a fost foarte greu de descifrat, fapt care a îngreunat cercetarea și a dus la imposibilitatea fotografierii acestor texte.

Deși mă bucură nespun faptul că am reușit să găsesc corespondența părintelui Guettée, din nefericire aceste documente le-am studiat doar pe suport microfîșă. Ne-ar fi fost cu adevărat folositoare scrisorile în formatul original, dar acest lucru a fost imposibil, deoarece nu se cunosc moștenitorii testamentari ai documentelor personale ale părintelui Wladimir Guettée.

De-a lungul cercetării, am avut ocazia să întâlnesc oameni excepționali, care m-au ghidat oferindu-mi sfaturi sau chiar cărți importante în realizarea lucrării mele și țin să le mulțumesc pe această cale tuturor.

În ceea ce mă privește, n-am fost niciodată o persoană polemică, am ales această temă împreună cu părintele profesor, doar pentru a expune adevărul, în realitatea sa autentică, adevăr care a fost demonstrat de către Wladimir Guettée fără vreo eroare, printr-o activitate deosebită și autentică, stabilind foarte clar, din perspectiva sfinției sale, limitele dintre Ortodoxie și catolicism, din punct de vedere dogmatic, liturgic și patristic.

Prezenta lucrare și-a propus să fie o cercetare asupra studierii unei istorii ecleziastice, a unei personalități deosebite și mai puțin cunoscute în zilele noastre, dar în același timp ea m-a determinat să caut, să analizez și să evidențiez efectele pe care le-a avut opera acestui părinte asupra vieții religioase, politice și culturale ale secolului al XIX-lea. Nu în ultimul rând, datorită cercetării întreprinse asupra vieții și activității părintelui Guettée, am fost nevoită să consult o multitudine de documente care au legătură cu evoluția Bisericii încă din primele veacuri creștine.

Un alt motiv pentru alegerea temei de cercetare a fost acela că, deși s-a creat o relație specială între Wladimir Guettée și poporul român, totuși, multe din operele sale au rămas o necunoscută pentru istoricii și teologii români ai secolului al XXI-lea. Inclusiv în Franța, el, ca istoric și teolog a rămas până în ziua de azi un personaj controversat, deși a luptat din răputeri pentru răspândirea Adevărului.

Necesitatea cercetării acestui subiect poate fi identificată și din perspectiva altor considerente. Atât pentru creștinii din ziua de azi, și mai ales pentru teologi, Ortodoxia din spațiul occidental constituie o noțiune neclară, chiar confuză. Dacă este să privim spre Apus, prima Biserică Ortodoxă din Franța a fost de tradiție rusă și a fost construită în 1816, chiar dacă relațiile între ortodocși și poporul francez s-au intersectat înainte de 1400.

Contactul dintre Ortodoxie și Occident s-a amplificat în secolul al XIX-lea, odată cu tinerii care au plecat în diaspora la studii și care au căutat refugiul în Biserică, fapt care s-a dovedit valabil și pentru Biserica Ortodoxă Română. La vremea aceea exista doar o mică capelă românească pe Rue de Racines și abia mai târziu a fost cumpărată biserica de pe strada Jean de Beauvais, devenită ulterior Catedrala Ortodoxă Română din Paris.

Actualitatea temei de cercetare. În țara noastră nu s-a mai scris nicio teză de doctorat pe acest subiect, ceea ce mă face să cred că cercetarea de față este extrem de necesară. În străinătate, singura lucrare care îl are ca punct central pe părintele Wladimir Guettée a fost scrisă cu

aproape trei decenii în urmă de către istoricul francez Jean-Paul Besse, convertit la Ortodoxie tot în sânul Bisericii Ruse din Paris, pe care am avut onoarea de a-l întâlni personal furnizându-mi date esențiale pentru realizarea prezentei lucrări.

Tehnica de lucru utilizată este specifică normelor impuse de revista *Studii Teologice*. Lucrarea a fost structurată pe mai multe capitole și subcapitole, fiind precedată de o introducere, iar la finalul acesteia am adăugat concluziile și câteva Anexe argumentative.

Primul capitol constituie argumentarea alegerii temei de doctorat, motivația, metodologia, necesitatea și actualitatea acestui subiect. **Al doilea** capitol prezintă contextul istoric apusean în care a avut loc acțiunea, Franța secolului al XIX-lea și desigur, două subcapitole dedicate vieții și operei lui Wladimir Guettée. Primul subcapitol descrie viața sa încă din primii ani de copilărie, până în momentul în care Dumnezeu decide să-l cheme la veșnicie, iar în al doilea subcapitol am realizat o prezentare a fiecărui volum pe care părintele l-a tipărit, ceea ce constituie o noutate și, de asemenea, am așezat toate cărțile sale într-o ordine logică, împărțindu-le pe subiecte și anume: a) scrieri istorice; b) scrieri dedicate papalității; c) scrieri care tratează raționalismul secolului al XIX-lea; d) memorii și jurnale; e) corespondența cu anumite personalități și episcopi ai acelor vremuri;

Capitolul al III-lea l-am conceput cu gândul evidențierii viziunii părintelui Wladimir Guettée privitoare la catolicism și Ortodoxie încă din primele veacuri creștine până în secolul al XIX-lea. Astfel, am dedicat această parte din cercetare părintelui Guettée și modului în care acesta și-a făcut cunoscută opera în context european. Acest capitol este împărțit în două subcapitole, în fapt, partea centrală a prezentei lucrări: Ortodoxia, dar și Catolicismul în viziunea părintelui Wladimir. În prima parte am vorbit despre Ortodoxie din punct de vedere dogmatic și liturgic, iar în a doua parte despre Catolicism din punct de vedere al ereziilor, al primatului papal și Filioque.

Deoarece între părintele Wladimir Guettée și poporul rus, dar și cel român s-a creat o relație specială, în **capitolul al IV-lea** am relatat

câteva aspecte lămuritoare privind Franța și Rusia din punctul de vedere al politicii celor două țări, dar și al relațiilor bisericești. Dat fiind faptul că personajul principal al acestei teze a fost dintru început preot și istoric francez catolic trecut la Ortodoxie prin intermediul Bisericii Ortodoxe Ruse, am socotit că merită să alcătuim un capitol referitor la influența pe care această Biserică a avut-o asupra sa, modul cum a reușit să-l convingă că Ortodoxia este credința cea adevărată, moștenită de la Iisus Hristos și dusă mai departe de către apostoli. Nu în ultimul rând, aici am ținut să amintim și de influența teologiei universitare ruse care și-a pus amprenta pe toate scrierile acestui părinte și de faptul că datorită operelor sale valoroase a primit titlul de doctor în teologie.

Capitolul al V-lea este dedicat legăturilor franco-române din secolul al XIX-lea din punct de vedere istoric, precum și apariției primelor biserici ortodoxe din Paris. Un subcapitol l-am consacrat relațiilor părintelui Guettée cu românii și în special relației cu episcopii români ai acelor vremuri, cu care a și păstrat o corespondență inedită.

Pe lângă toate acestea, am încercat ca în penultimul **capitol, cel cu numărul VI**, să reliefaș raporturile dintre Biserica Răsăriteană și cea de Apus și posibila reunire pe care a tot menționat-o părintele în scrierile sale. În acest sens, părintele Patric Ranson, un aprig cititor și susținător al părintelui Guettée, afirmă:

„Marea lecție pe care a dat-o Guettée a fost aceea că Occidentul nu există fără rădăcinile ortodoxe, dar pe care le poate găsi dacă dorește acest lucru. Aceste rădăcini sunt cele ale Bisericii apostolice, ale Bisericii martirilor primelor secole, care au sfințit pământul nostru, de la Imperiul Roman la marele și sfântul Împărat Constantin, de la papalitatea ortodoxă a primelor secole și a tuturor sfinților care s-au unit cu Hristos și ale căror nume se găsesc în calendarul ortodox. Mai mulți descendenți ai Gallo-romanilor, Italo-romanilor sau Hispano-romanilor, și alte popoare ale imperiului creștin, au urmat exemplul lui Guettée de a reveni în Biserica autentică, ortodoxă, care așteaptă reîntoarcerea lor”¹¹.

¹¹ Patric RANSON, „Pourquoi des cahiers Guettée” în: *Cahiers Guettée*, no. 1, Fraternite Orthodoxe Saint Gregorie Palamas, Paris, 1993, p. 8.

Ultima parte a lucrării se constituie într-o serie de concluzii pe marginea temelor abordate pe parcursul întregii teze de doctorat.

Ca element de noutate am utilizat la realizarea acestei lucrări o culegere de texte, corespondența păstrată de către Wladimir Guettée cu câteva personalități importante ale secolului al XIX-lea. Aceste documente le-am extras de pe microfișele pe care le-am găsit la Biblioteca Națională a Franței și despre care credem că sunt binevenite în lucrarea de față.

Unul dintre motivele pentru care am ales să tratez această temă a fost și acela că într-o lume în care se dorește ca religia creștină să fie înlăturată, și îndeosebi Ortodoxia, credem cu tărie că orice om cult ar trebui să aibă acces la opera inedită a părintelui Wladimir Guettée. Am conceput această lucrare nu pentru a polemiza, ci socotim că este o necesitate a-i cunoaște și a-i socoti drept modele pe cei care au apărut Ortodoxia în vremuri tulburi. Tocmai de aceea, aș dori să mulțumesc celor care au contribuit la realizarea acestui volum.

Bibliografie

I. Arhive

- Arhivele Naționale ale Franței, Paris
- Arhivele Naționale ale României, București
- Arhivele Institutului Catolic, Paris
- Arhivele Bibliotecii Dominicane Saulchoir, Paris

II. Biblioteci

- Biblioteca Națională a Franței „François Mitterrand”, Paris
- Biblioteca Institutului de Teologie Ortodoxă „Saint-Serge” din Paris
- Biblioteca „Saint-Geneviève” din Paris
- Biblioteca dedicată Istoriei Protestantismului Francez din Paris
- Biblioteca Dominicană Saulchoir din Paris
- Biblioteca Institutului Catolic – FELS, Paris
- Biblioteca „Jean de Vernon” BOSEB, Paris
- Biblioteca Bisericii Ruse „Saint – Alexandre – Nevsky”, Paris
- Biblioteca Catedralei Ortodoxe Române „Sfinții Mihail, Gavriil și Rafail”, Paris
- Biblioteca Sfântului Sinod, București
- Biblioteca Națională a României, București
- Biblioteca Academiei Române, București
- Biblioteca Metropolitană, București
- Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București

- Biblioteca Seminarului Teologic Ortodox din București
- Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași
- Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca
- Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca
- Biblioteca Facultății de Teologie Ortodoxă „Sfântul Ierarh Andrei Șaguna” din Sibiu
- Biblioteca Universității „Lucian Blaga” din Sibiu

III. Dicționare și Enciclopedii

- ACKERMANN, Paul, *Dictionnaire biographique universel et pittoresque*, Tome Troisième, Librairie Aimé André, Paris, 1834.
- AUBENQUE, Pierre, BRISSON, Luc și alții, *Dictionnaire de la Philosophie antique: Les Dictionnaires d'Universalis*, Enciclopedia Universalis, Paris, 2019.
- BALDWIN, Charles N., CRAPO, Henry Howland, *A universal biographical dictionary*, New York Public Library, New York, 1852.
- BANTAȘ, Andrei, *Dicționar englez-român*, Editura Teora, București, 1997.
- BRIA, Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.
- BROWN, Stuart C., COLLINSON, Diané, WILKINSON Robert, *Bibliographical dictionary of twentieth century philosophers*, Routledge, New York, 2002.
- BRUNET DE BORDEAUX, *Dictionnaire de bibliographie catholique*, Imprimerie Chez J.-P. Migne, Paris, 1838.
- CAREY, Patrick W., LIENHARD, Joseph T., *Biographical dictionary of Christian theologians*, Greenwood Press, London, 2000.
- CHAFFURIN, Louis, *Larousse de poche. Dictionnaire bilingue: français-anglais/english-french*, Librairie Larousse, Paris, 1968.
- COURTIN, Marc Antoine, *Encyclopédie moderne, ou Dictionnaire Abrégé des hommes et des choses*, Tome Douzième, Libraire – Éditeur Chez Th. Lejeune, Bruxelles, 1829.
- DI BERARDINO Angelo, *Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien*, Vol. 1, Les edition du Cerf, Paris, 1990.

Bibliografie

- ELIADE, Irina, GHEORGHIU, Jana, POPOVICI-PAMFIL, Liliana, *Dicționar român-francez*, ediția a IV-a, Editura Științifică, București, 1970.
- GARNIER, Yves, KAROUBI, Line, *Larousse Dictionnaires. Maxipoche 2015*, Éditions Larousse, Paris, 2014.
- HANNAN, Caryn, *New Jersey Biographical Dictionary*, Edition 2008-2009, Volume One, State History Publications, Hamburg, 2008.
- LADVOCAT, Abbée, *Dictionnaire historique et bibliographique portatif, contenant l'histoire des patriarches, des princes hebreux, des empereurs, des rois et des grands capitaines*, Chez Le Clerc, Paris, MDCCLXXVII, 1777.
- LE BAS, Philippe, *L'Univers. Dictionnaire encyclopédique de la France*, Tome Troisième, Typographie de Firmin Didot Frères, Paris, 1851.
- LICHTENBERGER, Frédéric, *Encyclopédie des sciences religieuses*, Tome 13, Librairie Fischbacher, Paris, 1882.
- MARINESCU, Cornelia, CÂMPEANU, Ilieș, *Enciclopedia Universală Britannica*, Volum 6, Editura Litera, București, 2010.
- MIHĂESCU-BOROIANU, Sanda, *Dicționar francez-român*, ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1970.
- MORERI, Louis, *Le grand dictionnaire ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane*, Chez Pierre-Augustin le Mercier, Paris, MDCCXXXII, 1732.
- *Oeuvres complètes de Voltaire – Dictionnaire philosophique*, Tome IV, Chez Antoine-Augustin Renouard, Paris, MDCCCXXIX, 1829.
- PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, ediția a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.
- RICHARD et GIRAUD Pères, *Bibliothèque Sacrée ou Dictionnaire Universel historique, dogmatique, canonique, géographique et cronologique*, Chez Méquignon Fils Ainé, Paris, MDCCCXXII, 1822.
- ROBIENT, Jean-Baptiste-René, *Dictionnaire universel des sciences morale, économique, politique et diplomatique; ou bibliotheque de l'homme – d'état et du citoyen*, Tome septieme, Chez les Libraires Associés, Londres, MDCCLXXIX, 1779.
- THOMAS, David, CHESWORTH, John, *Christian – Muslim Relations. A Bibliographical History*, Volume 13. Western Europe (1700-1800), Brill, Leiden-Boston, 2019.
- THOMAS, J., *The Universal Dictionary of Biography and Mythology*, Vol. II, Cosimo Classics, New York, 2009.

- TYNEH, Carl S., *Orthodox Christianity: Overview and bibliography*, Nova Science Publisher, New York, 2003.
- VERSAILLE, André, *Dictionnaire de la pensée de Voltaire par lui-même*, Edition Complexe, Paris, 1994.

IV. Izvoare editate

IV.1. Izvoare biblice

- *Biblia sau Sfânta Scriptură* (Ediție jubiliară a Sfântului Sinod), București: IBMO, 2001.
- *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod. București: IBMO, 2011.

IV.2. Opera părintelui Wladimir Guettée

IV.2.1. Lucrări în volum

- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome I, Éditeur Félix Jahyer, Blois, 1847.
- GUETTÉE, René-François-Wladimir, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome II, Éditeur Félix Jahyer, Blois, 1847.
- GUETTÉE, René-François-Wladimir, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome III, Librairie Religieuse Mellier Frères, Paris, 1848.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome IV, Imprimerie et Librairie Ecclésiastiques Guyot Frères, Paris, 1850.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome V, Imprimerie et Librairie Ecclésiastiques Guyot Frères, Paris, 1850.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Église de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome VI, Imprimerie et Librairie Ecclésiastiques Guyot Frères, Paris, 1850.

Bibliografie

- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome VII, Chez Jules Renouard et Cie, Paris, 1856.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome VIII, Au bureau de l'Administration de l'Histoire de l'Eglise de France, Paris, 1853.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France sur les documents originaux et authentiques*, Tome IX, Au Bureau de l'Administration de l'Histoire de l'Eglise de France, Paris, 1853.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France sur les documents originaux et authentiques*, Tome X, Chez Jules Renouard et Cie, Paris, 1854.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France sur les documents originaux et authentiques*, Tome XI, Chez Jules Renouard et Cie, Paris, 1855.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire de l'Eglise de France sur les documents originaux et authentiques*, Tome XII, Au Bureau de l'Administration de l'Histoire de l'Eglise de France, Paris, 1856.
- GUETTÉE, Wladimir, *Notice historique et archéologique sur l'église de Saint-Lubin à Suèvres*, Edition Morard, Blois, 1850.
- GUETTÉE, Wladimir, *Observations d'un théologien sur la bulle de Pie IX relative à la conception de la Sainte Vierge*, Chez les Principaux Libraires, Paris, 1855
- GUETTÉE, Abbé, *Supplément aux décrets de Concile de la Province de Bordeaux célébré à la Rochelle en 1853, et publié en 1855, ou Défense de l'Histoire de l'Eglise de France contre les imputations contenues dans ces décrets*, Chez l'Auteur, Paris, 1855.
- GUETTÉE, Wladimir, *Acte d'appel adressé au Pape, d'une décision de M. François Nicolas Morlot, cardinal-archevêque*, Libraire Dubuisson, Paris, 31.12.1857.
- GUETTÉE, Abbé, *Jansénisme et jésuitisme, ou Examen des acusations de jansénisme soulevées par M. Lequeux contre l'abbé Guettée*, Libraire Huet, Paris, 1857.
- GUETTÉE, Abbé, *Réfutation du cours d'Histoire ecclésiastique de l'Abbé Lavigerie (évêque de Nancy puis d'Alger) contre Port-Royal*, Paris, 1857.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire des Jésuites – composée sur documents authentiques et partie inédites*, Tome premier, Paris, Librairie Lécivain et Tubon, 1858.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire des Jésuites – composée sur documents authentiques et partie inédites*, Tome deuxième, Librairie Huet, Paris, 1859.

- GUETTÉE, Abbé, *Histoire des Jésuites – composée sur documents authentiques et partie inédites*, Tome troisième, Librairie Lécivain et Toubon, Paris, 1859.
- GUETTÉE, Wladimir, *La Papauté moderne condamnée par Sainte Gregoirée-le-Grand: extraits des ouvrages de St Grégoire-le-Grand traduits et commentés*, Paris, Éditeur Chez Dentu, 1861.
- GUETTÉE, Abbé, *Du Discours d'ouverture de M. E. Renan*, Edition Dentu, Paris, 1862.
- GUETTÉE, Abbé, *La Papauté Schismatique ou Rome dans ses rapports avec l'Église Orientale*, Librairie de l'Union Chrétienne, Paris, 1863.
- GUETTÉE, Abbé, *Introduction de la Vie de M. Henri Arnould, évêque d'Angers par Jérôme Besoigne*, Librairie de J. Lemerle, Anger, 1863.
- GUETTÉE, Abbé, *E. Renan devant la science ou Réfutation de la prétendue «Vie de Jesus» de M. E. Renan au triple point de vue: de l'exégèse biblique, de la critique historique et de la philosophie*, Librairie de l'Union Chrétienne, Paris, 1864.
- GUETTÉE, Wladimir, *Deux prétendue savants en présence de la science et de la religion, ou Réponse à MM G. Wyruboff et E. Goubert*, Union Chrétienne, Paris, 1864.
- GUETTÉE, Wladimir, *Réflexions intitulées: A propos d'un article inséré dans le «Courrier des Sciences» de Grigori Wyruboff: la science vis-à-vis de la religion*, Union Chrétienne, Paris, 1865.
- GUETTÉE, Wladimir, *Exposition de la doctrine de l'Église Catholique Orthodoxe accompagnée des différences qui se rencontrent dans les autres Églises chrétiennes*, Librairie de l'Union chrétienne, Paris, 1866.
- GUETTÉE, Abbé, Wladimir, *The papacy. Its historic origin and primitive relations with the Eastern Churches*, Editions Minos, New York, 1866.
- GUETTÉE, Abbé, *Histoire Littéraire de Port-Royal de Dom Charles Clemencet*, L'Union Chrétienne, Paris, 1868.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et autheniques*, Tome 1, Librairie Cherbuliez, Paris, 1869.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et autheniques*, Tome 2, Administration de l'Histoire de l'Église, 1870.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et autheniques*, Tome 4, Sandoz et Fischbacher, Paris, 1870.

- GUETTÉE, Wladimir, *La Papauté Hérétique – Exposé des hérésies, erreurs et innovations de l'Eglise Romaine depuis la séparations de l'Eglise catholique au IXe siècle*, Editeurs Sandoz et Fischbacher, Paris, 1874.
- GUETTÉE, Wladimir, *Souvenirs d'un prêtre romain devenu prêtre orthodoxe*, Éditeur Fischbacher, Paris, 1889.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 1, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 2, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 3, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 4, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 5, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE, Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 6, Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1995.
- GUETTÉE Wladimir, *Histoire de l'Église depuis la Naissance de N.-S. Jésus-Christ jusqu'à nos jours, composée sur les documents originaux et authentiques*, Tome 7, Paris, reed. Librairie de Monastère St. Michel, Lavardac, 1996.
- GUETTÉE Wladimir, *Papalitatea schismatică sau Roma în raporturile sale cu Biserica Rasariteană*, Editura Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001.

IV.2.2. Studii și articole

- GUETTÉE, Réne-François, „Considerations generales sur le but que se proposent les fondateurs de l'Union Chrétienne” în: *l'Union Chrétienne*, I-e année, nr.1 (1859), pp. 1-8.
- GUETTÉE, Wladimir, „Despre Biserica lui Iisus Hristos”, trad. de Ilie Beleuță în: *Revista Teologică*, nr. 9-11, anul VII (1913), pp. 296-300.

- GUETTÉE, René-François, „Un article program desre unirea Bisericilor creștine”, trad. de Ilie Beleuță în: *Revista teologică*, nr. 20 (1913), pp. 539-547.

V. Surse inedite (suport microfișă)

Toate aceste documente le-am extras de pe microfișele identificate la Biblioteca Națională a Franței din Paris. Din păcate acestea nu se pot găsi decât în acest format, iar faptul că ele nu pot fi consultate în format hârtie a îngreunat procesul de citire și copiere. Majoritatea din aceste documente nu sunt lizibile.

V.1. Periodice

- Revista „L’Union chrétienne” (1859-1891) – 12 volume.

V.2. Scrisori

- GUETTÉE, Abbé, *Première Lettre à Mgr Sibour, archevêque de Paris à propos d’une mesure qu’il a cru prendre contre l’abbé Guettée*, Chez l’Auteur, Paris, 1856.
- GUETTÉE, Abbé, *Requête et mémoire adressés à Son Excellence M. le Ministre des Cultes en appel comme d’abus d’une décision de M. Marlot, cardinal – archevêque de Paris*, Imprimerie Dubuisson, Paris, 1858.
- GUETTÉE, Abbé, *Lettre à M. le Prince Augustin Galitzin*, Bureaux de l’Union chrétienne, Paris, 1862.
- GUETTÉE, Abbé, *Deuxième lettre à M. le Prince Augustin Galitzin*, Bureaux de l’Union chrétienne, Paris, 1862.
- GUETTÉE, Wladimir, *De l’Encyclique du 8 décembre 1864*, Dentu, Paris, 1865.
- GUETTÉE, Wladimir, *Lettre au R. P. Gagarin, de la Cie de Jésus, touchant l’Église Catholique Orthodoxe et l’Église romaine, ou Défense de la «Papauté Schismatique» contre les calomnies et les erreurs du parti jésuitique, caché sous le pseudonyme de Boulgak*, Union Chrétienne, Paris, 1867.
- GUETTÉE, Abbé, *Lettre à M. Duplanloup évêque d’Orléans à propos de sa pastorale au clergé et aux fidèles de son diocèse à l’occasion des fêtes de Rome*, Éditeurs Lebigre-Duquesne Frères, Paris, 1868.
- GUETTÉE, Abbé, *Une injustice. Appel à l’opinion publique d’une décision prise par les Conseil de la Légion d’honneur sur un avis illégale et calomnieux par M. Batbie, Ministre des Cultes*, Imprimerie Combe et Vande Weghe, Bruxelles, 1874.

VI. *Lucrări generale*

- ANDREESCU, Ștefan, *Vlad Țepeș (Dracula)*, Editura Enciclopedică, București, 1998.
- BĂBUȘ, Emanoil, *Ortodoxia în secolul al XX-lea*, Editura Sophia, București, 2003.
- BERINDEI, Dan, *Politica externă și diplomația la începuturile României moderne*, Editura Mica Valahie, București, 2011.
- BESSE, Jean-Paul, *Un précurseur Wladimir Guettée*, Monastère Orthodoxe Saint Michel, Lavardac, 1992.
- BESSE, Jean-Paul, *L'église orthodoxe roumaine de Paris*, Edition D. U. C., Paris, 1994.
- BIGNON, Anne, *Louis XV et le cardinal de Fleury*, Librairie de Werdet, Paris, 1835.
- BOCȘAN, Nicolae, *Țările Române și Balcanii în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 2002.
- BOSSUET, Jacques-Bénigne, *Histoire des variations des églises protestantes*, Tome Premier, Librairie Garnier Frères, Paris.
- BRIA, Ion, *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualității române*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1995.
- BRIE, Mircea, HORGĂ, Ioan, *Relațiile internaționale de la echilibru la sfârșitul concertului european (secolul XVII – începutul secolului XX)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2009.
- BURNS, E. M., *Ευρωπαϊκή Ιστορία, ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι, Δ' Έκδοση*, Επίκεντρο Α. Ε., Tesalonic, 2006.
- BUSHKOVITCH, Paul, *Religion & Society in Russia. The Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Oxford University Press, Oxford, 1992.
- BUT-CĂPUȘAN, Dacian, *Teologia simbolică și comparată: suport de curs*, Editura Episcopiei Sălajului „Credință și viață în Hristos”, Zalău, 2012.
- CARLTON, Clark, *Credința: să înțelegem creștinismul ortodox. Catehism Ortodox*, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2010.
- CHAILLOT, Christine, *O scurtă istorie a Bisericii Ortodoxe din Europa Occidentală în secolul XX*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2017.
- CHARLES, Clair, *La vie de Saint Ignace de Loyola – d'après Pierre Ribadeneira, son premier historien*, Librairie Plon, Paris, 1891.

- CHAUSSINAND-NOGARET, Guy, *Le cardinal de Fleury: le Richelieu de Louis XV*, Librairie Payot&Rivages, Paris, 2002.
- DEDEREN, Raoul, *Un réformateur catholique au XIXe siècle: Eugène Michaud (1839-1917)*, éd. Librairie Droz, Genève, 1963.
- DE LUZ, Pierre, *Histoire des papes*, Éditions Albin Michel, Paris, 1960.
- DE VILLEHARDOUIN, Geoffroy, *Cucerirea Constantinopolului*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2002.
- DICULESCU, Constantin C., *Din corespondențele Episcopului Melchisedec*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909,
- DRĂGULIN, Gheorghe I., *Istorie și religie. Instituții și personalități din tradiția Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Tradiție, București, 1996.
- DUMITRAȘCU, Nicu (coord.), *Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu. Dr. H. C. Universitatea Oradea-O viață în slujba Bisericii și a Școlii Românești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
- FRAYSSINOUS, Abbé, *Les vrais principes de l'Église Gallicane*, Imprimeirie d'Adrien Le Cler, Paris, 1818.
- FRANÇOIS LE DIEU, Abbé, *Mémoires et Journal sur la vie et les ouvrages de Bossuet. Préface par l'Abbé Guettée*, Librairie Didier et Ce, Paris, 1856.
- GARRIGUES, Jean, LACOMBRE, Philipe, *La France au 19e siècle. 1814-1914*, Armand Colin, Veuf, 2001.
- GISEM, O.V., MARTYUK O. O., *Istoria universală*, Editura Bukrek, Cernăuți, 2017.
- GIURESCU, Constantin C., GIURESCU, GIURESCU, Dinu C., *Istoria românilor*, volum 2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.
- GUIZOT, François, *Essais sur l'Histoire de France*, Editeurs Pourrat Frères, Nouvelle Edition, Paris, 1833.
- GUIZOT, François, *Histoire de la civilisation en France depuis la chute de l'Empire Romain*, Tome 2, Librairie Didier, Paris, 1840
- GUIZOT, François, *Histoire de la civilisation en Europe depuis la chute de l'Empire Romain jusqu'à la Révolution Française*, Tome 1, Librairie Académique Didier et Cire, Paris, 1870.
- GUIZOT, François, *Histoire générale de la civilisation en Europe*, Leçon VI, Tome I, Monographie Imprimé, Paris, 1870.
- HALLAM, Henry, *L'Europe au Moyen Age*, Tome IV, Librairie de l'Ecole de Droit – chez Delestre – Boulage, Paris, 1822.

Bibliografie

- HERETZ, Leonid, *Russia on the eve of modernity – popular religion and traditional culture under the last tsars*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
- HOWARD, Thomas Albert, *The Pope and the Professor. Pius IX, Ignaz von Döllinger and the Quandary of the Modern Age*, Oxford University Press, Oxford, 2017.
- IONIȚĂ, Alexandru M., *Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.
- IONIȚĂ, Viorel, BENGĂ, Daniel, GABOR, Adrian, LEB, Ioan-Vasile, GABOR, Adrian, PĂTULEANU, Constantin, *Istoria Bisericească Universală – manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română*, Vol. I, Basilica, București, 2019.
- IORGA, Nicolae, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, Imprimerie „Progresul”, Iași, 1917.
- IORGA, Nicolae, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, ediție revăzută și adăugită, Editura Ministerului de Culte, București, 1928.
- ISAMBERT, François-André, *Recueil general des anciennes Lois françaises depuis l'an 420 jusqu'à Révolution de 1789*, Tome XII, Librairie Belin-Leprieur, Paris, 1828.
- KAPPELER, Andreas, *La Russie multiethnique*, Paris Institut d'études slaves, Paris, 1994.
- KYRIAKOS, A. Diomedes, *Geschichte der Orientalischen Kirche von 1453-1898*, Hildesheim: Gerstenberg, Leipzig, 1902.
- LEB, Ioan Vasile, *Ortodoxie și vechi-catolicism sau Ecumenism înainte de Mișcarea Ecumenică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996.
- LIEVEN, Edit Dominic, *The Cambridge History of Russia, Imperial Russia 1689-1917*, vol. II, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- MALOU, J. B., *L'immaculée conception de la Bienheureuse Vierge Marie, considérée comme dogme de foi*, Tome Premier, Imprimerie de H. Goemaere, Bruxelles, 1857.
- MASS-GILLE, Geneviève, *Journal d'Hippolyte Fortoul*, Tome I, Librairie Droz, Genève, 1979.
- MATECIUC, Bogdan, *Lungul drum către acasă – un neoprotestant descoperă Biserica Ortodoxă*, Editura Areopag, București, 2012.
- MICHELET, Jules, *Histoire de France*, Tome III, Librairie Hachette, Paris, 1833-1841.
- MITU Sorin, *Introducere în Istoria Europei moderne*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002.

- MIZGAN, Ion Alexandru, *Cruciada a patra (1202-1204)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2005.
- MUNTEAN, Vasile, *Istoria Creștină Generală*, volumele I și II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
- PALLADE, Gh. D., *Jurnal 1 martie 1897 – 8 ianuarie 1898*, Editura Mica Valahie, București, 2006.
- PANAITESCU, Petru P., *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, Editura Corint, București, 2000.
- PHILLIPS, Georges, *Du droit ecclésiastique dans ses principes généraux*, Tome 3, Deuxième édition, Tome Troisième, Librairie Vistor Lecoffren, Paris, 1855.
- PIERLING, Paul, *Le prince Gagarine et ses amis (1814-1882)*, Editeur Beauchesne, Paris, 1996.
- PHOTIOS, Monseigneur, PHILARETE, Arhimandrite, *Le nouveau cathéchisme contre la fois des pères. Une réponse orthodoxe*, La lumière du Thabor, Editions L'Age d'Homme, Lausanne, 1993.
- PIMEN, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, *Mihai Eminescu – cuvinte de suflet*, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava, 2006.
- PLOIEȘTEANU, Pocitan Veniamin, *Biserica Ortodoxă Română din Paris-cu o introducere asupra relațiunilor franco-române*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1940.
- POLUNOV, Alexander, *Russia in the nineteenth century. Autocracy, reform and social change, 1814-1914*, M. E. Sharpe, London, England, 2005.
- POPESCU, Nicolae M., *Corespondența lui Iosif Gheorghian cu Wladimir Guettée*, Editura Seminarului de Istoria Bisericii Române de la Facultatea de Teologie din București, București, 1954.
- PRICE, Roger, *Religious renewal in France, 1789-1870: The Romano Catholic Church between Catastrophe and Triumph*, Palgrave Macmillan, London, 2018.
- RADZINSKY, Edvard, *Alexander II. The Last Great Tsar*, (tradus în engleză de Antonina W. BOUIS), Free Press, New York, 2005.
- RANSON, Patric, *Wladimir Guettée – de la Papauté*, Editions l'Age d'Homme, Lausanne, Suisse, 1990.
- RĂMUREANU, Ioan, ȘESAN, Milan, BODOGAE, Teodor, *Istoria Bisericească Universală*, vol. I (1-1054), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.

Bibliografie

- RĂMUREANU, Ioan, ȘESAN, Milan, BODOGAE, Teodor, *Istoria Bisericească Universală*, vol. II (1054-1982), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
- REMETE, George, *Dogmatica Ortodoxă – manual pentru Seminariile teologice*, ediția a treia, revăzută și adăugită, Editura Renașterea, Alba Iulia, 2000.
- ROSS, Nicolas, *Saint-Alexandre sur-Seine. L'Église russe de Paris et ses fidèles des origines a 1917*, Edition Cerf, Paris, 2005.
- SAUREL, Louis, *La revolution française*, Editeur Fernand Nathan, Paris, 1939.
- SÂRBU, Anca, *Ecourile Revoluției în romanul francez al secolului al XIX-lea*, Editura Academiei, București, 1994.
- SHUBIN, Daniel H., *A history of russian christianity. The Synodal Era and the Sectarians 1725-1894*, vol. III, New York, Algora Publishing, 2005.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeietorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Tologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Tologia Dogamtică Ortodoxă*, vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.
- SOLOVIEV, Vladimir, *Trois Entretiens sur la guerre, la morale et la religion*, tradus din rusă de Eugène Tavernier, Imprimerie Plon, Paris, 1916.
- TABARDAU, Mathieu, *Suplément aux histoires de Bossuet et de Fénelon*, Chez Delestre-Boulage, Paris, MDCCCXII, 1812.
- THANDEN, Edward C. (dir.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855-1914*, Princeton, Princeton University Press, 1981.
- THIERRY, Augustin, *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les normands, de ses causes et de ses suites jusqu'à nos jours*, Tome 1, Libraires Garnier Frères, Paris, 1825.
- THIERRY, Augustin, *Récits des temps Mérovingiens précédés de considérations sur l'histoire de France*, Librairie-Editeur Just Tessier, Paris, 1842.
- TOFANĂ, Stelian, *Studiul Noului Testament – curs pentru anul I de studiu*, Editura Alma Mater, Cluj-Napoca, 2005.

- WILLIAMSON, David G., *War and Peace: International Relations 1878-1941*, Hodder Education, London, 2009.
- ZĂGREAN, Ioan, TODORAN, Isidor, *Dogmatica Ortodoxă – manual pentru Seminarile Teologice*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007.

VII. Studii și Articole

- ASTAVIEFA, Elena Anatolievna, „L’État, l’Église orthodoxe et les religions dites étrangères: le cas de l’Église catholique dans la Russie impériale” în: *Association Slavica Occitania*, 2009 (no. 29), pp. 139-157.
- GRIGORAȘ, AUREL, „Unitatea de credință condiție a unității Bisericii” în: *Ortodoxia*, anul XVIII, nr. 3, iulie-septembrie 1966, pp. 403-422.
- BESSE Jean, „La paroisse dans l’émigration russe en France” (adaptation de la communication faite au XIeme Rencontre d’Histoire Religieuse de Fontevraud en Histoire de la Paroiss, Angers, 1988), *Le Messagers Orthodoxe*, nr. 109, 1988, p. 3.
- BRIA, I., „Aspectul dogmatic al Sfintei Liturghii” în: *Ortodoxia*, anul IX, nr. 3, iulie-septembrie 1957, pp. 406-428.
- BRIA, Ion, „Biserica și Liturghia” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 4, octombrie-decembrie 1982, pp. 481-491.
- BOUDON, Jacques-Olivier, „Une promotion épiscopale à Paris sous le Second Empire: l’abbé Darboy à l’assaut de Paris” în: *Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine*, Année 1992 (39), pp. 465-482.
- BRUNEAU, Michel, „Une immigration dans la longue durée: la diaspora grecque en France” en: *Revue Espace Populations Sociétés*, Année 1996, Volume 14, Numéro 2-3., pp. 485-495.
- BULAT, Toma G., „Din corespondența Mitropolitului Iosif Naninescu al Moldovei (1857-1902)” în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCIII (1975), nr. 7-8, pp. 944-961.
- CARAZA, Ioan, „Imagini diferite ale Bisericii în Răsărit și în Apus, ca taină a istoriei Bisericii” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 3, iulie-septembrie 1982, pp. 415-422.
- CHIALDA, Mircea, „Încercări de apropiere între Biserica Ortodoxă și Biserica vechilor-catolici” în: *Ortodoxia*, anul XVIII, nr. 3, iulie-septembrie 1966, pp. 319-356.

- CHIȚESCU N., „Noțiunea de dogmă în teologia ortodoxă contemporană” în: *Ortodoxia*, anul XI, nr. 3, iulie-septembrie 1959, pp. 351-380.
- CHIȚESCU, N., „Biserica și Bisericile” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 3, iulie-septembrie 1982, pp. 347-357.
- CIOBOTEA, Dan-Ilie, „Dorul după Biserica nedespărțită sau apelul tainic și irezistibil al Sfintei Treimi” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 4, octombrie-decembrie 1982, pp. 586-598.
- COJOCARU, Haralambie, „Wladimir Guettée și papalitatea”, în: *Ortodoxia*, an I (1949), nr. 1-2, p. 141-145.
- DAVID, I. Petru, „Biserica și lumea” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 4, octombrie-decembrie 1982, pp. 540-560.
- DENIEUL-CORMIER, Anne, „Augustin Thierry, l’histoire autrement” în: *Revue d’Histoire du XIXe siècle-1848*, Année 1997 (15), pp. 118-120.
- DRĂGULIN, Gheorghe I., „Wladimir Guettée și Ortodoxia” în: *Ortodoxia*, anul XI, nr. 3, iulie-septembrie 1959, pp. 381-397.
- DRĂGULIN, Gh., „L’Église Orthodoxe Russe. Organisation, situation, activité” în: *Ortodoxia*, anul XI, nr. 3, iulie-septembrie 1959, pp. 460-463.
- DRĂGULIN, Gheorghe, „O replică ortodoxă din veacul trecut la infailibilitatea papală” în: *Ortodoxia*, anul XIII, nr. 1, ianuarie-martie 1961, pp. 111-132.
- DROULERS, Paul, „Le cardinal de Bonald et la question ouvrière à Lyon avant 1848” în: *Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine*, Année 1957 (4), pp. 281-301.
- DURA, Nicolae V., „Biserica creștină în primele patru secole. Organizarea și bazele ei canonice” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 3, iulie-septembrie 1982, pp. 451-469.
- FLOCA, Ioan N., „Sobornicitatea (sinodalitatea, universalitatea sau catolicitatea, ecumenicitatea)”, Bisericii, în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 3, iulie-septembrie 1982. Pp. 408-414.
- GAFTON, Lucian, „Teoria papală a celor trei scaune episcopale ale Sfântului Apostol Petru” în: *Ortodoxia*, anul VII, nr. 3, iulie-septembrie 1955, pp. 378-389.
- GUILLERMOU, Sauvard G. A, „La vie de saint Ignace de Loyola” în: *Revue de l’histoire des religions*, tome 153, nr. 1, Paris, 1958, pp. 116-117.
- HORNUS, Jean-Michel, „Les petites églises catholiques non romaines. Suite et fin: Les Églises, le milieu et les circonstances” în: *Revue d’histoire et de philosophie religieuse*, Année 1970, 50-3, pp. 263-296.

- HUBER, Peter, „Der west-östliche Weg des Wladimir René – François Guettée” în: *Orthodoxes Forum. Zeitschrift des Instituts für Orthodoxe Theologie der Universität München*, 27 Jahrgang 2013, Heft 2, pp. 169-208.
- IGNĂTESCU, Vasile, „Cultul inimii lui Iisus la catolici” în: *Ortodoxia*, anul VII, nr. 3, iulie-septembrie 1955, pp. 401-412.
- ISAR, Nicolae, „Românii la studii în Franța în anii 1800-1834” în: *Analele Universității. București*, an XVIII, 1979.
- IVAN, Ion, „Referiri despre Episcopul Melchisedec Ștefănescu și despre războiul din 1877 într-o corespondență de epocă”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, anul LII (1977), nr. 5-6, pp. 394-402.
- IVĂNESCU, D., ISAC, Virginia, „Date noi privind viața și activitatea lui Alexandru Ioan Cuza până la alegerea sa ca domnitor al Principatelor Unite” în: *Revista Arhivelor*, anul XLVIII (1971), vol. XXXIII, nr. 4, pp. 525-537.
- JUGIE, Martin, „Joseph de Maistre et l’Église gréco-russe” în: *Revue des études byzantines*, Tome 124, Année 1921, pp. 402-430.
- KONTOGLOU, Photios, „La papauté et l’orthodoxie” în: *Chaiier Guettée*, no.1, Fraternite Orthodoxe Saint Gregoire Palamas, Paris, 1993, pp. 56-83.
- KONTOUMA-CONTICELLO, Vassa, „La question de l’Immaculée Conception dans la tradition orientale” în *Marie et la Fête aux Normands – Dévotions, images, poésie*, Publications des univerités de Rouen et du Havre, Mont-Saint-Aignan, 2011, pp. 59-72.
- LEB, Ioan-Vasile „Wladimir Guettée und sein Beitrag zu den römänisch-französischen Beziehungen” în: *Transylvanian review*, Vol. II, nr. 2, Summer 1993, pp. 22-30.
- LEB, Ioan-Vasile, „Wladimir Guettée și românii – 180 de ani de la nașterea sa” în: Ioan Tulcan și Lizica Mihuț (ed.), *175 de ani de la înființarea învățământului superior de teologie arădean*, Teologia – revista Facultății de Teologie din Arad, Arad, 1997, pp. 27-55.
- LEB, Ioan-Vasile, LEB Rodica-Georgeta, „Théologie et littérature chez Eugène Michaud” în: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca*, tomul V (1998-2000), pp. 356-374.
- LEB, Ioan-Vasile, „Primatul în Biserică” în: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologie Orthodoxa*, 1-2 (2003), pp. 38-46.
- LEB, Ioan-Vasile, „Primatul în Biserică”, în: *Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu, Dr. H. C. Universitatea Oradea – O viață în slujba Bisericii și a școlii*

românești, Nicu DUMITRAȘCU (COORD.), Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005, pp. 279-288.

- LOPATIN, L. M., „The philosophy of Wladimir Soloviev” în: *Mind. A quarterly review of psychology and philosophy*, Vol. 25, No. 100, October – 1916, pp. 425-460.
- MASSINGBERD, Révérend, *Histoire de la réforme en Anglettere* în: *L’Obsevateur Catholique – revue des sciences ecclésiastiques et des faits religieux*, Tome VIII, Mars à Septembre 1859.
- MEHEDIȚU, Viorel, „Sobornicitatea Bisericii în ecumenismul contemporan” în: *Ortodoxia*, anul XVIII, nr. 3, iulie-septembrie 1966, pp. 387-402.
- MIHAIL, Paul, „Din corespondența Episcopului Melchisedec” în: *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII (1959), nr. 5-6, pp. 413-612.
- MOTTEE, L. A., “Trois etudes sur Wladimir Guettée” în *Revue: La lumière du Thabor*, Fraternité Orthodoxe Saint Grégoire Palamas, no.16, Paris, 1987, pp. 39-75.
- PLATON, Ana, „Franco-Romanian relations in the XIX century” în *Journal of Romanian Literary Studies*, no.18/ 2019, pp. 1076-1081.
- PLĂMĂDEALĂ, Antonie, „Opinii asupra pregătirii «Sfântului și Marelui Sinod» al Bisericii Ortodoxe”, în: *Ortodoxia*, anul XXIX, nr. 2, aprilie-iunie 1977, pp. 232-257.
- POPESCU, M. Teodor, „Despre Biserică” în: *Ortodoxia*, anul VII, nr. 3, iulie-septembrie 1955, pp. 413-436.
- POPESCU, M. Teodor, „Atitudini și raporturi interconfesionale. Considerațiuni istorice asupra problemei unirii Biseicilor Ortodoxă și Romano-Catolică” în: *Ortodoxia*, anul IX, nr. 3, iulie-septembrie 1957, pp. 371-405.
- POPESCU, Vintilă, „O istorie a mișcării ecumenice (A history of the ecumenical Mouvement, 1517-1948)” în: *Ortodoxia*, anul IX, nr. 3, iulie-septembrie 1957, pp. 476-486.
- RANSON, Patric, „Le triple paradoxe de Vladimir Soloviev” în: Wladimir GUETTEE, *Lettre à Soloviev: La Russie et son Église*, Paris, 1990, pp. 11-36.
- RANSON, Patric, „Pourquoi des cahiers Guettée” în: *Cahiers Guettée*, no. 1, Fraternite Orthodoxe Saint Gregorie Palamas, Paris, 1993, pp. 1-8.
- RĂDULESCU, A. C., Bisericile creștine și problemele vieții contemporane în: *Ortodoxia*, anul XIII, nr. 1, ianuarie-martie 1961, pp. 133-142.
- SANDU, Ștefan, „Ființa Bisericii după cele trei confesiuni creștine” în: *Ortodoxia*, anul XXII, nr. 4, pp. 539-552.

- STĂNILOAE, Dumitru, „Biserica în sensul de locaș și de largă comuniune în Hristos” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 3, iulie-septembrie 1982, pp. 336-346.
- STĂNILOAE, Dumitru, „Universalitatea și etnicitatea Bisericii în concepția ortodoxă” în: *Ortodoxia*, anul XXIX, nr. 2, aprilie-iunie 1977, pp. 143-152.
- STOENESCU, I., „Un mare ecumenist ortodox al secolului al XIX-le” în: *Glasul Bisericii*, XXV (1966), nr. 7-8, pp. 597-604.
- STREZA, Nicolae, „Identitate și înnoire” în: *Ortodoxia*, anul XXIX, nr. 2, aprilie-iunie 1977, 258-265.
- TAVENEAU, Renè, „Jansénisme et vie sociale en France au XVIIe siècle” în: *Revue d'histoire de l'Église de France*, année 1968 (152), pp. 27-46.
- TULCAN, Ioan, „Unitatea Bisericii manifestată în unitatea de credință și în Taine” în: *Ortodoxia*, anul XXXIV, nr. 4, octombrie-decembrie 1982, pp. 522-537.
- UNȚANU, Nicodim, SLIVĂȚ, Alexenia, „Documente inedite franceze în arhivele românești” în: *Revista Arhivelor*, anul XLVIII (1971), vol. XXXIII, nr. 4., pp. 597-607.

VIII. Surse electronice

- Pape FRANCOIS, Antonio SPADARO, *L'Église de demain: 5 ans de pontificat par le pape François*, Mame, 2018 (<https://books.google.ro/>, accesat în: 26.05.2020).
 - <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr/Ordre%20de%20Sainte-Anne/fr-fr/>, accesat în: 13.06.2020.
 - <https://www.biography.com/royalty/louis-philippe>, accesat în: 13.06.2020.
 - <http://missionsaint-jean.blogspot.com/2016/11/portrait-d-eugene-michaud-1839-1917.html>, accesat în: 14.06.2020.
 - https://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Pius_al_IX-lea, accesat în: 15.06.2020.
 - <https://www.librarie.net/p/7376/papalitatea-schismatica>, accesat în: 17.06.2020.
- <http://istorie-și-destin.blogspot.com/2012/03/tarul-alexandru-al-iii-lea-al-rusiei.html>/ accesat în 22.06.2020.
- <https://biblacad.ro/UPC-Napoleon.html>, accesat în 14.07.2020.
 - <http://istorie-și-destin.blogspot.com/2012/12/tarul-alexandru-i-al-rusiei.html>, accesat în 17.07.2020.

Bibliografie

- <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/moartea-unui-tar-cum-a-fost-asasinat-pavel-i>, accesat în 17.07.2020.
- <https://artsandculture.google.com/entity/nicolae-i-al-rusiei/m0clk3?hl=ro>/accesat în 18.07.2020.
- <https://www.britannica.com/biography/Macarius-Bulgakov>, accesat în:18.07.2020
- https://www.academia.edu/19515155/Filaret_Drozdov_1783_1867_Metropolita_n_of_Moscow, accesat în: 18.07.2020.
- <http://lumea.catholica.ro/2009/01/fericitul-pius-al-ix-lea-un-papa-al-legendelor-urbane/>accesat în 19.07.2020.
- <https://www.historia.ro/sectiune/portret/articol/ecaterina-a-ii-a-o-nemtoiaca-devenita-simbol-national-rusesc> accesat în 19.07.2020.
- <https://artsandculture.google.com/entity/alexandru-al-ii-lea-al-rusiei/m0r8y?hl=ro>, accesat în 19.07.2020.
- <https://srcaltufevo.ru/ro/petr-3-prussiya-petr-iii---biografiya-informaciya-lichnaya-zhizn.html/>, accesat în 22.07.2020.
- https://ro.orthodoxwiki.org/Nicolae_al_II-lea_al_Rusiei/accesat în 22.07.2020.
- Pierre LAROUSSE, *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle: français, historique, géographique, mythologique et bibliographique*, Paris, 1866-1877, p. 397. (<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k205362h.texte.f397.pagination>, accesat în 07.08.2020).
- <https://traditiaortodoxa.wordpress.com/category/chipuri-duhovnicesti-ale-rezistentei/parintele-patric-ranson/>, accesat în 10.08.2020.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Grigory_Vyrubov, accesat în 13.08.2020.
- https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/F%C3%A9licit%C3%A9_de_La_Mennais/128573, accesat în: 15.08.2020.
- http://archives.blois.fr/_depot_image_blois/_depot_arko/articles/91/fonds-thierry-et-augstin-thierry_doc.pdf, accesat în 17.08.2020.
- NIQUEUX, Michel, *De la tolérance religieuse à la liberté de conscience en Russie: un long chemin (xixe-xxe siècles)*, Caen, Université de Caen-Basse-Normandie. (<http://institut-est-ouest.ens-lyon.fr/spip.php?article287>), accesat în 17.08.2020.
- <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/s%C3%A9minaire/71995/locution?q=s%C3%A9minaire#183899>, accesat în 17.08.2020.
- <https://www.catholic.com/encyclopedia/armand-benjamin-caillau>, accesat în 17.08.2020.

- <https://www.newadvent.org/cathen/13057b.htm>, accesat în 17.08.2020.
- Adi MONDIRU, „Societatea Studenților Români”-170 de ani de la înființare, în: <http://www.rador.ro/2015/02/20/documentar-romania-franta-135-de-ani-de-relatii-diplomatice/>, accesat la 19.08.2020.
- <http://paris.mae.ro/node/221>, accesat la 19.08.2020.

IX. Surse imagini

- Fotografiile din Anexele 2 și 3 au fost realizate de către prietena mea Elena Luiza Moșteanu și am primit acordul de a le publica în prezenta lucrare.

ISBN: 978-606-37-1740-6